

سواحل مکران و توانمندی در ایجاد قدرت دریایی برتر منطقه در حوضه های میان اقیانوسی

^۱ مرتضی حیدرزاده ، ^۲ امیرحسینی ارانی ، ^۳ بهروز خارزمیان

^۱ استاد دانشکده مهندسی ناوبری و فرماندهی کشتی

^۲ رئیس دانشکده ناوبری و فرماندهی کشتی

^۳ رئیس دانشکده ناوبری و فرماندهی کشتی

چکیده :

جنوب شرقی ایران، از لحاظ نظامی دارای یک موقعیت خاص و ویژه می باشد. استفاده از این توانمندی های بالقوه می تواند موقعیت نیروی دریایی را بعنوان یک قدرت بزرگ در منطقه ای در عرصه ی تحرکات میان اقیانوسی تثبیت نماید. مدیریت؛ وجود یک برنامه منظم و هدف گذاری شده؛ حوضه ی عملکرد ، وسعت منطقه تحت نظارت و نفوذ نیروی دریایی را از وسعت بیشتری برخوردار خواهد کرد. سواحل مکران به نوعی دروازه ی ورود و خروج حمل و نقل کالا و انتقال انرژی محسوب می گردد . حضور پر رنگ نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران سبب افزایش نظارت و کنترل در خلیج فارس خواهد شد. از سویی دیگر حضور در سواحل مکران باعث افزایش سرعت عمل و حضور در بازه ی زمانی کوتاهتر در مأموریت های محوله نیروی دریایی در آب های آزاد خواهد شد. لذا توسعه و سرمایه گذاری های مرتبط با افزایش توانمندی نظامی- دریایی ؛ ایران را بعنوان بزرگترین قدرت دریایی منطقه معرفی خواهد کرد .

واژه های کلیدی : تثبیت قدرت نظامی ، وسعت حوضه ی نظارت ، سرعت در انجام مأموریت ها ، افزایش نظارت و کنترل .

۱- مقدمه

تنگه ها و آبراه های دریایی همواره برای قدرت های بزرگ حایز توجه بوده اند به طوری که کشورهای داعیه دار قدرت تلاش کرده اند بر آنها تسلط یابند. قدرت های بزرگ به دلیل نقش دریاها و آبراه های بین المللی در تجارت جهانی و کسب جایگاه سوق الجیشی از گذشته های دور تاکنون در صدد بوده اند که برتری نظامی خود در آن مناطق را ثابت و تا حد امکان حضور کشورهای رقیب را کاهش دهند. اهمیت دریاها در کسب جایگاه برتر سیاسی و نظامی به حدی است که برخی نظریه پردازان مانند“ آلفرد تایر ماهان ”کنترل بر دریاها را شرط اصلی برای تبدیل شدن به یک قدرت جهانی دانسته اند.به نظر این اندیشمندان، در نزاع بین قدرتها، نیروهایی که در موقعیت دریایی برتری قرار دارند از امکانات بیشتری برای دست گرفتن ابتکار عمل بر خوردار هستند.

در این میان، منطقه دریایی شمال اقیانوس هند و نواحی غربی آن یعنی، دریای عمان، خلیج فارس، خلیج عدن و دریای سرخ به دلیل دارا بودن جایگاه سوق الجیشی و حد فاصل راه های مواصلاتی غرب و شرق؛ همواره مورد توجه قدرت های بزرگ بوده است. نکته حایز اهمیت آنکه تا کنون به دلیل ضعف قدرت دریایی کشورهای منطقه، تامین امنیت این منطقه در عرصه دریاها، متکی به حضور قدرت های فرا مطقه ای بوده اما چندی است که ایران با اتخاذ استراتژی جدید دریایی و افزایش قدرت نمایی با نگاه دفاعی، سعی در برهم زدن توازن دریایی منطقه و گرفتن ابتکار عمل در منطقه دارد. حال این سوال مطرح می شود با توجه به شرایط فعلی، آیا استراتژی دریایی جدید ایران می تواند توازن قدرت دریایی در سطح منطقه را به هم بریزد؟ آیا بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای حاضر به پذیرش یک قدرت دریایی جدید در این منطقه می شوند؟ استراتژی دریایی جدید ایران چه پیامدهایی را به دنبال دارد؟

۲- اهداف پژوهش

ارائه راهکارهای مفید، اجرایی و توسعه منطقه مکران که با پهنه های آبی جهان در ارتباط است بسیار مهم می باشد. پژوهش صورت گرفته برپایه اهمیت و ارزشمندی توسعه مکران از طریق مطالعات منابع و پروژه های اجرا شده در سایر کشورها و ارتباط با سایت های علمی و اهل فن در این زمینه و ارائه پیشنهادات مرتبط با شرایط جغرافیای طبیعی و توانمندی های موجود صورت گرفته است. بررسی مقالات و فعالیت های پژوهش صورت گرفته در کشور نیز بعنوان پایه و مسیر صحیح مطالعات، مورد تفحص و کنکاش قرار گرفته است.

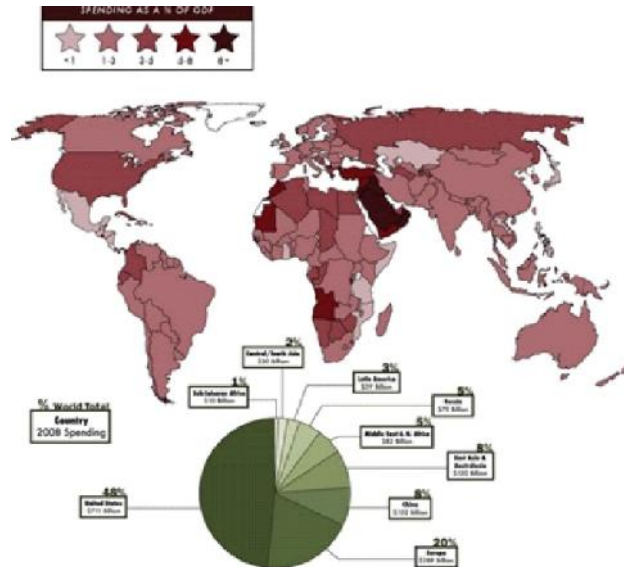
۳- اهمیت استراتژیک پهنه های آبی منطقه

پهنه های آبی منطقه ، بعد از اکتشافات و استخراج نفت و گاز سرشار، در اشکال مختلف همیشه مورد تعدی و تجاوز قرار گرفته دیگر است. با نگاهی اجمالی می توان اهمیت سوق الجیشی پهنه های آبی منطقه را بیشتر نشان داد.

وقوع چهار جنگ شامل جنگ عراق- ایران، عراق- کویت، جنگ ایالات متحده- عراق، که البته اگر بهانه جنگ ایالات متحده با طالبان افغانستان را با هدف نفوذ در منطقه و دستیابی بیشتر به ذخائر بدانیم می توان آن را نیز در کنار موارد اشاره شده قرار داد. استقرار هفت پایگاه بزرگ و ۲۶ پایگاه متوسط و کوچک تنها در حاشیه جنوبی خلیج فارس برای بهره گیری های رزمی از جمله از سوی ایالات متحده و ناتو. به سادگی می توان از این وقایع، رشد نظامی گری و ایجاد پایگاه های متعدد نظامی دریافت، ایالات متحده و همراهانش تنها برای ایجاد امنیت و ارسال منابع سرشار نفت و گاز، حضوری فعال داشته و بهانه های دیگر همچون مبارزه با تروریسم، ایجاد امنیت برای سایر کشورهای منطقه! ... پوششی برای تجاوزگری می باشد.

۳- هزینه های نظامی در جهان

ایران در یک منطقه بسیار حساس از جهان واقع شده است. وجود منابع عظیم نفت و گاز باعث شده تا دولت ها نگاهی ویژه و متفاوت به این منطقه از دنیا داشته باشند. از سویی دیگر، حضور رژیم جعلی اسرائیل و راه اندازی مسابقه تسلیحاتی، ساخت و نگهداری کلاهک های هسته ای و ماهیت تجاوزگری صهیونیسم، می طلبد میهن اسلامی برای دفاع از سرزمین اسلامی، قدرت نظامی خود را در همه عرصه ها با نگاه دفاعی افزایش دهد.

نقشه-۱: هزینه نظامی کشورهای جهان

نگاه روزافزون دولت ها به پهنه های آبی و کرانه های ساحلی نشاندهنده درک ارزش واقعی کرانه های ساحلی است، افزایش قدرت، تاثیرگذاری در منطقه، رشد اقتصادی در سطح کلان و جذب سرمایه های خارجی و غیره. در تصویر فوق (نقشه-۱) که مربوط به سال ۲۰۰۸ میلادی می باشد، نسبت هزینه نظامی ایران از تولید ناخالص داخلی در حد متعارف ۱۱الی ۳ درصد بوده و این نسبت برابر با هزینه نظامی اکثر کشورهای جهان بخصوص کشورهای شرق ایران و آمریکای جنوبی و اروپاست. این نسبت اعتبار مالی لازم برای تأمین امنیت و گسترش تدریجی توان نظامی را فراهم می کند و بر اقتصاد نیز فشار وارد نمی آورد به همین دلیل است که کشورهای با رشد اقتصادی سریع مانند چین و هند و برزیل در این میزان هزینه نظامی می کنند. در مقابل کشورهای موجود در غرب ایران دارای هزینه بالای نظامی می باشند و در این بین امارات با ۳ الی ۵ درصد کمترین و عربستان، عراق، اردن و عمان با بیش از ۸ درصد تولید ناخالص داخلی بیشترین سرانه نظامی در این گروه از کشورها را دارند. رژیم مجعول صهیونیستی نیز بدون احتساب کمک های آمریکا ۵ الی ۸ درصد هزینه نظامی دارد که به ارزش رقمی دو برابر ایران و از نظر سرانه بیش از ده برابر ایران می باشد.

۴- موازنه قدرت در دست دولت های فرامنطقه ای

در طی قرن های ۱۵ تا ۱۹ کشورهای پرتغال، هلند، انگلیس بر منطقه شمال اقیانوس هند و نواحی پیرامونی آن تسلط داشتند و در این میان خلیج فارس و دریای عمان به عنوان یک منطقه مهم از لحاظ تجارت دریایی و انرژی مورد توجه قدرتهای فرامنطقه ای بوده است. در قرن بیستم نیز با رو به افول نهادن قدرت انگلیس و خروج ناوگان این کشور از شمال اقیانوس هند، قدرت نوظهور آمریکا جانشین آن شد. حمله شوروی به افغانستان، پیروزی انقلاب اسلامی ایران و وقوع جنگ تحمیلی با عراق، ادعای مبارزه با تروریسم و ... زمینه حضور گسترده تر ناوگان دریایی آمریکا در منطقه و بویژه خلیج فارس را فراهم کرد به طوری که واشنگتن در اقدامی حایز اهمیت، مقر ناوگان پنجم دریایی خود را در

بحرین مستقر کرد و با این اقدام، خود را به عنوان قدرت مسلط دریایی در خلیج فارس معرفی کرد. حضور پیوسته ده ها شناور نظامی آمریکا در این منطقه از جمله ناوهای هواپیمابر به عنوان جلوه ای از قدرت نمایی دریایی واشنگتن به شمار می رود. حمله ناوگان نظامی آمریکایی به ناوهای سه‌پند و سیلان در ۲۹ فروردین ۱۳۶۷ ضربات سنگینی به ناوگان دریایی ایران وارد و مهم ترین مدعی قدرت دریایی در خلیج فارس را برای مدتی به حاشیه راند.

۵- ایران، قدرتی نوظهور در آب های آزاد

نظام سیاسی انقلابی ایران که همواره داعیه تبدیل شدن به قدرتی منطقه ای را داشته و البته از ظرفیت های فراوانی نیز برخوردار است به دریا به عنوان حوزه ای راهبردی نگریسته که می تواند در تبدیل شدن به قدرت اول منطقه را تحقق ببخشد. برای تبدیل شدن به قدرتی برتر در منطقه باید در دریاها حرفی برای گفتن داشته باشد بنابراین در کنار تقویت تسلیحاتی خود در حوزه های موشکی، سامانه های پدافند هوایی و زمینی به تقویت ناوگان دریایی نیز توجه کرده است. تولید جنگ افزارهای دریایی مانند ناوشکن، زیردریایی و سلاح های ساحل به دریای مافوق صوت که تولید آنها به دلیل تکنولوژی پیشرفته تنها به کشورهای معدودی محدود است جلوه ای از عزم سیاستمداران و تصمیم گیران برای حضور قوی در دریاها می باشد. نفوذ بیگانگان و تحریم هایی که بر پایه های عداوت بنا شده اند، منطقی می نماید تا توان دفاعی بخصوص در عرصه پهنه های دریایی افزایش یابد. کماینکه در روند این حرکت، اظهارات امیر دریادار حبیب الله سیاری فرمانده نیروی دریایی ارتش مبنی بر "تبدیل شدن ایران به بزرگترین قدرت دریایی منطقه" کاملاً منطقی و معقولانه می نماید. حضور گسترده نیروی دریایی ایران در آب های آزاد از سال ۱۳۸۷ شروع شد و اولین ناوگروه های نظامی ایران برای مقابله با دزدان دریایی به خلیج عدن اعزام شدند. مقابله با دزدان دریایی صحنه آزمایش خوبی برای ناوگان دریایی ایران بود به طوری که توانست به مدت چندین سال حضور پیوسته در این منطقه را حفظ نماید. حضور در خلیج عدن باعث افزایش اعتماد به نفس نیروی دریایی ایران گردیده و باعث شد ناوگان دریایی ایران با توانایی بیشتری به حضور در سایر مناطق بیندیشد که عبور از کانال سوئز و حضور در دریای مدیترانه از جمله این اقدامات است که برای اولین بار در طول تاریخ نیروی دریایی ایران انجام شد. اعزام زیردریایی به دریای سرخ، آزمایش موشک های دوربرد در شمال اقیانوس هند، هدف قرار دادن هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا که وارد حریم دریایی ایران شده بودند و پرواز هواپیماهای شناسایی ایران در فراز ناوهای آمریکایی همگی، گوشه هایی از عزم نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران برای تغییر در موازنه قدرت در دریاها و قبولاندن خود به عنوان یک قدرت دریایی جدید است.

۶- فرصت ها و موانع موجود

برای پیگیری استراتژی جدید دریایی و به هم زدن توازن قدرت موجود در منطقه دریایی مورد بحث و حضور خود به عنوان یک قدرت مصمم و موثر در عرصه دریاها با فرصت ها و موانعی مواجه است که در ادامه به آنها اشاره می کنیم.

۶-۱ فرصت ها

۶-۱-۱ عزم دولتمردان و مقامات ایران: در نظریه لوهان، وجود یک حکومت آینده نگر و دارای خط مشی اجرایی متعهدانه برای استفاده از ظرفیت ها و تبدیل شدن به یک قدرت دریایی لازم است. چنین عزمی در ارکان نیروی دریایی کاملاً مشهود بوده و از سویی سند چشم انداز بیست ساله ۱۴۰۴ یکی از مهم ترین اسناد در این خصوص می باشد که نشان دهنده عزم نظام جمهوری اسلامی ایران برای دست یافتن به جایگاه برتر منطقه ای است. ۶-۱-۲ موقعیت استراتژیک: ایران بر تنگه هرمز و خلیج فارس و کرانه های ساحلی مکران که بزرگترین محل ترانزیت نفت و انرژی در جهان می باشد اشراف دارد و تصمیم گیری ها رفتار ایران بر امنیت روند تامین انرژی جهانی تأثیری مستقیم دارد، سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان در کنار پیشرفت و اهداف نیروی دریایی باعث جایگاه رفیع آن شده است. ۶-۱-۳ جمعیت گسترده: جمعیت گسترده ایران، فرصت های لازم برای تامین نیروی نظامی کافی برای استراتژی دریایی و پیگیری اهداف مورد نظر فراهم می کند.

۶-۱-۴ حمایت افکار عمومی داخلی: کشور ایران در طول تاریخ طولانی چند هزارساله خود از موقعیت برتری در منطقه برخوردار بوده و حتی در مقاطعی به عنوان ابرقدرتی جهانی نیز شناخته می شده است. این سابقه تاریخی درخشان در اذهان مردم ایران جای گرفته و باعث ایجاد روحیه بلندپروازی شده به طوری که مردم ایران از لحاظ ذهنی از تبدیل شدن به قدرت برتر در منطقه استقبال می کنند.

۶-۱-۵ وجود منابع مالی کافی برای شروع کار: ایجاد زیرساخت های مناسب برای تحقق اهداف پرهزینه استراتژی دریایی جدید ایران وجود منابع مالی زیادی را می طلبد که ایران با دارابودن منابع نفتی و صدور آن قادر به تامین این منابع مالی است. البته باید خاطر نشان شود که برای تداوم پروژه های نظامی و دریایی، پشتوانه های مالی بیشتری علاوه بر منابع نفتی مورد نیاز می باشد که این مساله با رشد اقتصادی و ایجاد یک اقتصاد قوی تحقق می یابد.

۶-۱-۶ شکل گیری صنایع تولید تجهیزات نظامی در ایران: در سال های اخیر به دلیل تحریم های متعدد، ایران به تولید جنگ افزارها و تجهیزات نظامی بومی روی آورده اند که بخش قابل توجهی از آنها مربوط به صنایع و تسلیحات دریایی است به طوری که شناورهای مانند ناوشکن و زیردریایی که ساخت آنها به کشورهای خاصی محدود است نیز در ایران تولید می شود. که تولید آنها در داخل اجازه قدرت مانور بیشتری را می دهد تا با نگرانی کمتری از طرف قدرت های غربی به تولید تجهیزات مورد نظر بپردازند.

۶-۲ موانع

۶-۲-۱ وجود توازن قدرت دریایی در تضاد با منافع ایران: توازن دریایی فعلی که با محوریت قدرت های فرامنطقه ای بویژه آمریکا شکل گرفته است در تضاد با منافع ایران قرار دارد. ساختار موجود در مقابل تلاش ایران برای تغییر این وضع واکنش نشان داده و در تلاش برای حفظ وضع موجود است.

۶-۲-۱ حضور قدرت های بزرگ خارجی در منطقه: حضور مستقیم ناوگان آمریکا در خلیج فارس و دریای عمان همواره تهدیدی مهم برای شناورهای ایرانی به شمار می رود. اگرچه بعد از ۲۹ فروردین سال ۱۳۶۷ هیچ درگیری مستقیم نظامی بین ناوهای ۲ طرف رخ نداده اما حضور قاطعانه و مداوم در خنثی نمودن تحریکات نظامی متجاوزان موثر خواهد بود و عملاً سبب خواهد تا فاصله ی خود را کرانه های ساحلی و مرزهای آبی حفظ نمایند .

۶-۲-۲ تشدید رقابت تسلیحاتی در منطقه: کشورهایمانند عربستان با خرید شناورهای دریایی و زیر سطحی و تسلیحات ضد اهداف دریایی وارد یک رقابت دریایی شده اند ، لذا با توجه به بینش ایران که در مسیر تقویت قوای نظامی خود را راستای دفاع از مرزهای خود گام بر می دارد، می تواند نسبت به سوءتفاهم هایی که بیگانگان در جهت اختلاف و تیرگی روابط کشورهای منطقه به آن دامن می زنند ؛ موثر باشد.

راهبرد دریایی جدید ایران و افزایش حضور ناوگان دریایی ایران در مناطق مختلف و تلاش برای تغییر موازنه دریایی در حاشیه شمالی اقیانوس هند و مناطق پیرامونی باعث خواهد شد، ایران را بعنوان قدرت دریایی در توازن قوای منطقه ای بپذیرند. در این میان، جهت ایجاد وحدت و اعتماد سازی با کشورهای همسایه می بایست، استراتژی دریایی، تقویت همکاری با کشورهای منطقه و کشورهای حاشیه اقیانوس هند ارتقا یابد. تقویت تعامل ناوگان دریایی ایران با کشورهای هند و پاکستان در قالب برگزاری رزمایش های دریایی مشترک، اعزام ناوگروه ها به بنادر یکدیگر و تبادل دانشجویان نظامی می تواند باعث ناکام گذاشتن سیاست بیگانگان و افزایش سطح همکاری ها گردد.

۷- توسعه صنایع دریایی و افزایش حضور ناوگان نیروی دریایی در سواحل مکران

با وجود وابستگی، پیوستگی و نزدیکی جغرافیایی خلیج فارس و دریای عمان، از دیدگاه شاخص های ژئواستراتژی، آرام تر، پایدارتر و امن تر است؛ به ویژه تا آنجا که به کرانه های مکران برمی گردد، به دلیل دور افتادگی و در حاشیه ماندن این ساحل نسبت به کانون ها و محورهای حیاتی ایران، تاکنون مورد بهره برداری قرار نگرفته است.

کرانه های مکران به نوعی دروازه ورود به آب های آزاد و از سمتی دیگر ورود به تنگه هرمز و خلیج فارس می باشد . با توجه به عملکرد و اهداف نیروی دریایی و حضور مقتدرانه در آب های آزاد و برنامه ریزی برای حضوری وسیع تر در سال های آینده، کرانه های ساحلی مکران موقعیتی ممتاز و ارزشمندی جهت افزایش حضور ناوگان های نیروی دریایی، گسترش صنایع مرتبط علوم دریایی و ایجاد پایگاه های اطلاعاتی و علمی را دارا می باشد .

آب های جنوب شرق ایران دارای عمق استراتژیک ویژه ای می باشد که قدرت ایران در برخورد با چالش های ژئواستراتژیک ارتقا می دهد. همسایه ی شرقی ایران پاکستان، در برابر چالش های موجود با هند فاقد عمق استراتژیک می باشد (سوختگیری هواپیماهای جنگنده پاکستان) حتی کشور عمان نیز از این عمق استراتژیک برخوردار نیست (حمله چریک های ظفار در دهه ۱۹۷۰م که ایران از این ظرفیت با حل اختلافات مرزی خود با عمان بهره برداری نمود). از طرفی چنانچه، ایران طراحی میدان عملیاتی خود را قبل از ورود به خلیج فارس یعنی دریای عمان طراحی نماید، در موقعیتی بالادست و برتر قرار خواهد گرفت .

۸- نتیجه :

۱- موقعیت جنوب شرق ایران، با همجواری با کشورهای پاکستان و افغانستان و دسترسی به آب هاب آزاد ، جایگاه ویژه ای را برای گسترش مبادلات منطقه ای و بین المللی ایران فراهم نموده است . توسعه کرانه های ساحلی مکران باعث حضور مقتدرانه تری در منطقه شده و نیاز به حضور در تنگه هرمز را کاهش داده و باعث ارتقای جایگاه امنیتی و نظامی خواهد شد .

۲- افزایش حضور ناوگان دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب های آزاد (علی الخصوص اقیانوس هند) باعث تغییر موازنه دریایی در حاشیه شمالی اقیانوس هند و مناطق پیرامونی آن سبب پذیرش ایران بعنوان قدرت دریایی در توازن قوای منطقه ای گردد.

- ۳- گسترش و تولید صنایع و تجهیزات نظامی و تمرکز در کرانه های ساحلی مکران، پهلوگرفتن کشتی های بزرگ را اجازه قدرت مانور بیشتری را می دهد .
- ۴- با افزایش حضور ناوگان نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب های آزاد و دریای عمان، عملاً کنترل دروازه تنگه هرمز و خلیج فارس در اختیار ایران قرار خواهد گرفت.
- ۵- وحدت و اعتماد سازی با کشورهای همسایه ، تقویت همکاری با کشورهای منطقه و کشورهای حاشیه اقیانوس هند ، تقویت تعامل ناوگان دریایی ایران با کشورهای هند و پاکستان در قالب برگزاری رزمایش های دریایی مشترک و اعزام ناوگروه ها به بنادر یکدیگر و تبادل دانشجویان نظامی در ناکام گذاشتن سیاست بیگانگان و افزایش سطح همکاری ها و تثبیت قدرت دریایی ایران موثر خواهد بود .

مراجع

- ۱- دریو، ماکس وبر. جغرافیای انسانی. ترجمه سیروس سهامی مشهد . ایران. ۱۳۷۱.
- ۲- کریمی پور، یدالله .اطلس استراتژیک ایران،) ایران و فضای نزدیک پیرامونی (تهران، مرکز تحقیقات راهبردهای دفاعی، دفتر راهبردهای خارجی. ۱۳۸۷ .
- ۳- حافظ نیا . محمد رضا. خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه ی هرمز . تهران . سمت. ۱۳۷۱
- ۴- کرمی. جهانگیر. تاثیر محیط امنیتی بر سیاست دفاعی دولت ها. مجله سیاست دفاعی. سال نهم . شماره ۱. ۱۳۸۰.
- ۵- مویر. ریچارد. درآمدی ن و بر جغرافیای سیاسی. دکتر دره میرحیدر و سید یحیی صفوی. تهران. سازمان جغرافیای نیروهای مسلح. ۱۳۷۹
- ۶- صفوی. سید یحیی. مقدمه ای بر جغرافیای نظامی ایران، جلد دوم. تهران :سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح . ۱۳۸۰

1-TNA-HPC Reporton "Study of foreign trade and its trend in the future", 146/R 5031, July 2004.